

OPERA OMNIA RAIMON PANIKKAR

Edició a cura de l'autor i de Milena Carrara Pavan

I
MÍSTICA I ESPIRITUALITAT
1 Mística, plenitud de Vida
2 Espiritualitat, el camí de la Vida

II
RELIGIÓ I RELIGIONS

III
CRISTIANISME

IV
HINDUISME
1 L'experiència vèdica. Mantramañjari
2 El Dharma de l'Índia

V
BUDDHISME

VI
CULTURES I RELIGIONS EN DIÀLEG
1 Pluralisme i interculturalitat
2 Diàleg intercultural i interreligiós

VII
HINDUISME I CRISTIANISME

VIII
VISIÓ TRINITÀRIA I COSMOTÈANDRICA:
DÉU, HOME, COSMOS

IX
MISTERI I HERMENÈUTICA
1 Mite, símbol, culte
2 Fe, hermenèutica, paraula

X
FILOSOFIA I TEOLOGIA
1 El ritme de l'Ésser. Les Gifford Lectures
2 Pensament filosòfic i teològic

XI
SECULARITAT SAGRADA

XII
ESPAI, TEMPS I CIÈNCIA

MISCEL·LÀNIA
(conferències, lliçons, pròlegs, poesia...)

FRAGMENTS D'UN DIARI

Raimon Panikkar

FE, HERMENÈUTICA, PARAULA

COORDINACIÓ DE L'EDICIÓ CATALANA

Xavier Serra Narciso

TRADUCCIONS

Carles Miró

Jordi Pigem

Anna Punsoda

Esteve Serra Arús

Tina Vallès

FRAGMENTA EDITORIAL

ÍNDIX

Títol original	FEDE, ERMENEUTICA, PAROLA
Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL Plaça del Nord, 4, pral. 1. ^a 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat
Primera edició	DESEMBRE DEL 2016
Producció gràfica	INÈS CASTEL-BRANCO
Primera correcció d'originals	XAVIER SERRA NARCISO
Segona correcció d'originals	JOSEP TORRAS RODERGAS
Primera correcció de compaginades	ELISENDA SEVILLA ALTÉS
Segona correcció de compaginades	IGNASI MORETA
Impressió i relligat	AGPOGRAF, S. A.
© 2016	FUNDACIÓ VIVARIUM RAIMON PANIKKAR International Copyright: Editoriale Jaca Book, Milano pel text
© 2016	CARLES MIRÓ JORDANA, JORDI PIGEM PÉREZ, ANNA PUNSODA RICART, ESTEVE SERRA ARÚS I TINA VALLÈS LÓPEZ per les traduccions respectives
© 2016	FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. per aquesta edició

Dipòsit legal	B. 1.486-2016
ISBN	978-84-92416-13-4 [obra completa] 978-84-15518-58-7 [vol. IX tom 2]

Aquesta obra ha comptat amb la col·laboració de les institucions següents: la Fundació La Caixa i la Fundació Vivarium Raimon Panikkar.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

<i>Abreviatures</i>	11
<i>Introducció</i>	15

Primera part FE

I LA FE COM A DIMENSIÓ CONSTITUTIVA DE L'HOME	25
1 L'estat de la qüestió	25
<i>a «Crede ut intelligas»</i>	26
<i>b «Crede ut sis»</i>	30
<i>c Les conseqüències</i>	32
2 Els tres aspectes de la fe	37
<i>a Ortodòxia</i>	38
<i>b Ortopoesi</i>	43
<i>c Ortopraxis</i>	45
3 La fe com a invariant humana	48
<i>a Consideració teològica</i>	48
<i>b Reflexió filosòfica</i>	55
4 Excurs sobre la bona fe	62
II TESTIMONIATGE I DIÀLEG	73
Pròleg	73
1 Un doble diàleg: un «cristià dels primers segles» i un «ciutadà del nostre temps»	74
2 El testimoniatge és possible només en una comunitat mítica	78
3 Reflexions semàntiques	79

4	El testimoniatge com a relació	81
	<i>a No dialèctic</i>	82
	<i>b No purament dialògic</i>	83
	<i>c «Sui generis»</i>	87
5	La relació entre el testimoni i el qui escolta	88
6	La interpretació del testimoniatge	92
7	Testimoniatge i mite	96

III	MYSTERIUM	97
-----	------------------	----

Segona part
HERMENÈUTICA

I	METATEOLOGIA COM A TEOLOGIA FONAMENTAL	105
	Una paràbola	105
1	Els dos significats de la teologia fonamental	106
2	Premisses i pressupòsits	106
3	Crisi dels pressupòsits	107
4	El desafiament de la universalitat	108
5	Fonaments <i>a priori</i> i <i>a posteriori</i>	109
6	La unitat entre teologia i teologia fonamental	110
7	Un exemple: el budhista, l'hindú i el laic	111
8	Les funcions de la teologia fonamental	113
9	Metateologia	114
10	El <i>kērygma</i> cristià	115
11	El caràcter eclesial i dialògic de la teologia fonamental	116

II	EL SUBJECTE DE LA INFAL·LIBILITAT. SOLIPSISME I VERIFICACIÓ	119
	Tesi	119
1	El concepte d'infal·libilitat	120
2	El context sociològic i el psicològic	122
3	¿Pot existir una hermenèutica de la infal·libilitat?	127
4	La lògica interna de la infal·libilitat	131
5	La infal·libilitat humana	137
6	Infal·libilitat i ortopraxi	139
7	Infal·libilitat: esperança còsmica i visió escatològica	142

III	HERMENÈUTICA DE LA LLIBERTAT RELIGIOSA: LA RELIGIÓ COM A LLIBERTAT	147
	Tesi	147
1	Llibertat i religió	148
	<i>a Llibertat com a deure</i>	148
	<i>b Llibertat com a dret</i>	152
2	Religió com a llibertat	159
	<i>a Religió, via de salvació, instrument d'alliberament</i>	161
	<i>b Religió com a lliure acte d'alliberament</i>	165
	<i>c Religió com a llibertat creativa</i>	172
	· Des d'un punt de vista antropològic	174
	· Des d'un punt de vista cosmològic	179
	<i>d Una hermenèutica cristiana</i>	181
	Apèndix	184

IV	HERMENÈUTICA DE LA RELIGIÓ COMPARADA: PARADIGMES I MODELS	189
1	Les fases de la trobada entre religions	189
	<i>a Aïllament</i>	190
	<i>b Indiferència</i>	190
	<i>c Condemna</i>	191
	<i>d Coexistència</i>	191
	<i>e Fecundació recíproca</i>	192
2	Revisió de la religió comparada	192
3	Tres models	199
	<i>a El model arc de Sant Martí</i>	199
	<i>b El model geomètric o topològic</i>	200
	<i>c El model lingüístic</i>	202

V	EL PLURALISME FILOSÒFIC I LA PLURALITAT DE LES RELIGIONS	205
1	Una hermenèutica preliminar	206
2	Quatre tipus de «filosofia de la religió»	208
	<i>a Les diverses filosofies de les diferents religions</i>	208
	<i>b Les filosofies d'una religió</i>	209
	<i>c La filosofia de diverses religions</i>	210
	<i>d La filosofia de totes les religions</i>	211
3	Hermenèutica de la filosofia de la religió en comptes d'hermenèutica de la religió	212

VI LA SECULARITZACIÓ DE L'HERMENÈUTICA.	
EL CAS DE CRIST: FILL DE L'HOME I FILL DE DÉU	217
Tesi	217
1 Un doble exemple	219
<i>a Jesucrist, Fill de Déu</i>	219
· Els fonaments trinitaris	220
· Els fonaments antropològics	223
<i>b Jesucrist, Fill de l'Home</i>	224
· Els fonaments tradicionals	225
· Els fonaments moderns	227
2 Un triple problema	230
<i>a L'hermenèutica secularitzada</i>	231
· Hermenèutica	231
· Hermenèutica sagrada	232
· Hermenèutica profana	234
· Hermenèutica secular	235
<i>b L'hermenèutica de l'hermenèutica</i>	239
· La via de la traducció	241
· La via de la complementarietat	243
· La via de l'equivalència	247
· La via de la crítica transcendental	252
<i>c La permanència del símbol</i>	259

VII LA MENTIDA. EXPERIÈNCIA PSICOANALÍTICA	265
Introducció	265
1 ¿Què és la mentida?	268
2 ¿Com és possible la mentida?	270
3 La paraula: àmbit de la mentida	273
4 La impossibilitat d'una fenomenologia de la mentida	276

Tercera part

PARAULA**L'ESPERIT DE LA PARAULA**

I EL PODER DE LA PARAULA	287
1 Reflexions generals	288
2 Un cas particular	290
3 Tendències futures	294

II LA PARAULA, CREADORA DE REALITAT	297
Presentació	297
Prefaci	300
1 La paraula transcendent. Parlar i Ésser	302
2 La paraula còsmica. El mot i la cosa	311
3 La paraula humana. Parlar i pensar	317
<i>a «Animal loquens»</i>	317
<i>b La crisi de l'escriptura</i>	325
<i>c La parla catalana</i>	330
· Plurilingüisme	341
· Política	344
· Sintaxi	345
· Ritme	347
· Joc	349
· Flexibilitat dialectal	350
· Aliança semàntica	352
· Polifonia lingüística	353
· Mitologia	354
Nota bibliogràfica	355
III PARAULES I TERMES	357
IV LES PARAULES DE L'ESCRITURA ¿SÓN CATEGORIES RELIGIOSES UNIVERSALS? LLENGUATGE CRISTIÀ PER AL TERCER MIL·LENNI	379
1 El cristianisme és una religió de la Paraula	379
2 Un novenari de <i>sūtra</i> sobre el llenguatge cristià	381
<i>a Durant dos mil·lennis el llenguatge cristià ha estat el llenguatge bíblic rebut i interpretat dins d'una matriu predominantment hel·lenística</i>	381
<i>b La creixent consciència actual del pluralisme cultural i religions desafia la naturalesa mateixa de la teologia cristiana</i>	382
<i>c Particularitat contra universalitat. Aquest és el repte del tercer mil·lenni</i>	384
<i>d Aquest desafiament planteja un dilema: o bé la circumcisió de la ment és un requisit per ser cristià o bé aquest requisit queda abolit</i>	386
<i>e Les dues parts del dilema són legítimes</i>	387
<i>f Diferents conseqüències: cristianisme o cristiania</i>	388
<i>g Només un Crist kenòtic i deskerigmatitzat pot sostenir la segona part de l'alternativa</i>	390
<i>h Aquesta segona part de l'alternativa demana passar d'una cristologia tribal a una cristofania polimòrfica</i>	391
<i>i La problemàtica requereix un segon Concili de Jerusalem —a celebrar a Rājagrha si cal</i>	392
3 El llenguatge religiós no és sinònim de Sagrades Escripures	396

V	TRADICIÓ	401
VI	LA TRIPLE INTERSUBJECTIVITAT LINGÜÍSTICA	405
1	Tercera persona. Això és	406
2	Segona persona. Tu ets	409
3	Primera persona. Jo soc	414
	<i>Glossari</i>	421
	<i>Procedència dels textos</i>	438
	<i>Índex onomàstic</i>	445

ABREVIATURES

Escriptures hindús

AU	Aitareya-upanişad
AV	Atharva-veda
BG	Bhagavad-gītā
BU	Bṛhadāraṇyaka-upanişad
CU	Chāndogya-upanişad
KathU	Kaṭha-upanişad
KenU	Kena-upanişad
MaitU	Maitrī-upanişad
MandU	Māṇḍūkya-upanişad
RV	Ṛg-veda
SB	Śatapatha-brāhmaṇa
TB	Taittirīya-brāhmaṇa
YS	Yoga-sūtra

Escriptures cristianes

Ac	Fets dels Apòstols
Ap	Apocalipsi
1Co	Primera carta als Corintis
2Co	Segona carta als Corintis
Coh	Cohèlet
Col	Carta als Colossencs
2Cr	Segon llibre de les Cròniques
Ct	Càntic dels Càntics
Dn	Daniel
Dt	Deuteronomi
Ef	Carta als Efesis

Ex Èxode
 Ez Ezequiel
 Fl Carta als Filipencs
 Ga Carta als Gàlates
 Gn Gènesi
 He Carta als Hebreus
 Is Isaïes
 Jm Carta de Jaume
 Jn Joan
 1Jn Primera carta de Joan
 Jt Jutges
 Lc Lluc
 Mc Marc
 Mt Mateu
 Nm Nombres
 1Pe Primera carta de Pere
 2Pe Segona carta de Pere
 Pr Proverbis
 Rm Carta als Romans
 Sir Siràcida
 Sl Salms
 Sv Saviesa
 1Te Primera carta als Tessalonicencs
 2Te Segona carta als Tessalonicencs
 1Tm Primera carta a Timoteu
 2Tm Segona carta a Timoteu
 Tt Carta a Titus

Edicions de la Bíblia

BCI Bíblia Catalana Interconfessional
 BJ Bible de Jérusalem
 BM Bíblia de Montserrat
 CEI Conferenza Episcopale Italiana
 KJV King James Authorized Version
 NEB New English Bible
 NTT Nuevo Testamento Trilingüe
 OAB Oxford Annotated Bible
 RSV Revised Standard Version
 RV Revised Version

Altres

- Denz. H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Würzburg, 1854.
- Denz.-Schön. H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum, definitionum, et declarationum de rebus fidei et morum*, a cura d'A. Schönmetzer, Herder, Barcelona, 1973 [n'hi ha una nova edició bilingüe: Herder, Barcelona, 2000].
- COD *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Josepho Alberigo, Perikle-Petros Ioannou, Claudio Leonardi, Hubert Jedin i altres (ed.), Herder, Basileæ, 1962.
- DK H. Diels i W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Weidmann, Berlin, 1903-1952 (traduccions catalanes: Joan Ferrer Gràcia (ed.), *De Tales a Demòcrit. El pensament presocràtic. Fragments i testimonis*, Ela Geminada, Girona, 2011; Jaume Pòrtulas i Sergi Grau (ed.), *Saviesa grega arcaica*, Adesiara, Martorell, 2011).
- DW MEISTER ECKHART, *Die deutschen und lateinischen Werke. Die deutschen Werke*, 5 vol., a cura de Josef Quint, Georg Steer i altres, Kohlhammer, Stuttgart, 1958-2003.
- LW MEISTER ECKHART, *Die deutschen und lateinischen Werke. Die lateinischen Werke*, 6 vol., a cura d'Ernst Benz, Karl Christ, Josef Koch i altres, Kohlhammer, Stuttgart, 1956-2006.
- PG J.-P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca*, Paris, 1857-1866.
- PL J.-P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, Paris, 1844-1855.

INTRODUCCIÓ

MENTRE QUE EL PRIMER TOM del volum *Misteri i hermenèutica* tracta del mite, el símbol i el culte, tres formes a través de les quals l'home s'obre al misteri de la Realitat, el segon tom és dedicat a la fe, l'hermenèutica i la paraula com a expressió d'aquesta obertura.

Fe

Entenem per fe aquella dimensió de l'home que correspon al mite. L'home està obert a un horitzó de consciència cada cop més ampli, i aquest horitzó és present en el mite. Considerem aquí la fe com el vehicle a través del qual la consciència humana passa del *mythos* al *logos* —en la mesura que tota fe s'expressa en creences. La fe manifesta el mite en què creiem sense ni tan sols «creure» que hi creiem. Creure no és posseir una fe tal com es posseeix un objecte de coneixement; és simplement l'acte de creure.

La reflexió humana sobre la fe pot versar sobre l'acte de creure o bé sobre el contingut de la nostra creença. El primer cas fa possible un discurs sobre la fe i ens fa conscients dels resultats de creure. El segon cas o bé s'autodestruïx com a reflexió racional, perquè no comprèn els continguts de la fe, o bé, si els comprèn, també la destrueix en reduir-la a coneixement. Això és el que l'edat mitjana llatina anomenava incompatibilitat entre *cognitum* i *creditum*, entre el que es coneix i el que es creu. Sabem *que* creiem —primer cas—, però no sabem *què* creiem —segon

cas—, i és per això que creiem sense conèixer. És a dir, la fe que s'expressa en la creença no té objecte, no és un *ob-jectum* de la nostra ment. Tomàs d'Aquino, a la segona part de la seva *Summa Theologiae*, tot expressant una creença comuna en el món cristià, podia afirmar: «actus autem credentis non terminatur ad enuntiabilem sed ad rem» ('l'acte del creient no s'atura en la formulació, sinó que té la seva fi en la cosa mateixa'),¹ en la realitat mateixa. La realitat, aquí, és el Misteri sempre inesgotable, més enllà del coneixement objectiu.

«Crec en Déu», per exemple, és una declaració cognitiva quan vol expressar l'acte de creure —primer cas—, mentre que és fe real tan sols quan no sé *què* és Déu, és a dir, quan no *conec* Déu com a objecte de la meva fe —segon cas. Si algú em demanés si jo crec en Déu, no sabria donar una resposta adient, perquè no sé *què* es vol dir amb «Déu», i per tant no puc respondre si en aquest «Déu» hi crec o no. Tota pregunta sobre Déu o bé s'autodestruïx perquè no sap *què* està demanant, o bé dissol el Déu que cerquem en quelcom que no és Déu, sinó un simple ídol. El Déu de la fe és un símbol, no un concepte.

Hermenèutica

El que es creu no és el que es coneix. I això no subordina pas una cosa a l'altra, sinó que estableix un vincle entre coneixement i fe com a diferents formes de consciència, sense permetre que la consciència es reduïxi a coneixement pur —d'objectes— o a simple creença —en els mites. Això fa emergir una imatge de l'home que no pot limitar-se únicament a *logos* o a *mythos*.

Tot i això, hi ha moltes coses que requereixen una interpretació. L'home no viu només de símbols. Per això tenim la segona part del llibre. L'hermenèutica és l'art i la ciència de la interpretació, de produir un sentit, de donar significat, de tornar la vida als símbols i, finalment, de deixar que n'emergeixin de nous. L'*hermenèutica* és el mètode per superar la distància entre un subjecte coneixedor i un objecte a conèixer, després que

tots dos s'hagin separat: Hermes és el missatger dels déus, però només fora de l'Olimp.

Arribats aquí, podem distingir una hermenèutica triple, o més aviat tres moments kairològics en l'aventura hermenèutica, tres maneres interrelacionades de superar la distància epistemològica i, per tant, l'aïllament humà.

- 1 L'hermenèutica *morfològica* consisteix en l'explicació o l'aclariment per part, posem per cas, dels pares, els mestres, els ancians o les persones més preparades, en benefici d'aquells que encara no han tingut ple accés al significat preciós i ocult d'una cultura particular. És la lectura del *text*. L'hermenèutica morfològica és la revelació homogènia d'elements implícits o de fets desconeguts. Aquí el gran mètode és la lògica. Partim de l'implícit —que és present en els «savis»— per arribar fins al present. Procedim a través de la comparació i de totes les altres regles del raonament correcte.
- 2 L'hermenèutica *diacrònica* implica el coneixement del *context* —coneixement necessari per poder entendre un text, perquè el temps transcorregut entre el que s'ha d'entendre i qui ho ha d'entendre ha enfosquit, o fins i tot alterat, el significat de la dada originària. L'hermenèutica diacrònica també s'ocupa dels problemes de la ideologia i del temps. Considera el factor temporal com a element intrínsec del procés de comprensió. El seu mètode és fonamentalment històric. Acció i participació són els seus components bàsics. Això significa sortir de la nostra «posició» personal per tal de penetrar en una altra visió del món. Aquest és el lloc adient per a la dialèctica: aquí el moviment va del present al passat, per tal d'incorporar-lo, d'incloure'l en una categoria més àmplia, o d'eliminar-lo. L'hermenèutica diacrònica no és el jove que aprèn coses del passat a través dels seus contemporanis; és l'adult, sòlidament arrelat en el seu actual estat de consciència, que cerca enriquir-se mitjançant la comprensió del passat.
- 3 En tot procediment hermenèutic que vulgui ser complet cal encara un tercer moment, i el fet que sovint s'hagi ignorat o no hagi estat prou

¹ TOMÀS D'AQUINO, *Summa theologiae* II-II, q. 1, a. 2, ad. 2.

apreciat és un dels motius principals de la manca d'entesa entre les diverses cultures del món. L'anomeno hermenèutica *diatòpica*, perquè el que s'ha de superar no és una simple distància temporal dins d'una mateixa i àmplia tradició, sinó la bretxa que hi ha entre dos *topoi* humans, «llocs» de comprensió i d'autocomprensió, entre dues —o més— cultures que no han desenvolupat els seus models d'intelligibilitat o les seves premisses fonamentals partint d'una tradició històrica comuna o a través d'una influència mútua.

Avui ja no podem superar els límits de la nostra pròpia cultura sense adonar-nos que una altra cultura pot tenir una aproximació distinta a la realitat. L'hermenèutica diatòpica parteix de la consideració temàtica que per entendre l'altre no podem presumir que tingui la nostra mateixa autocomprensió i els mateixos coneixements fonamentals que nosaltres. Aquí el que està en joc és l'horitzó últim humà, i no tan sols els diferents contextos. El mètode utilitzat en aquest tercer moment és el d'un particular *diàleg dialògic*, el *dia-logos* que travessa el *logos* per tal d'assolir el reialme dialògic i translògic del cor —d'acord amb la majoria de les tradicions—; això permet que sorgeixi un mite en què podem estar en comunió, i que finalment durà a la comprensió, a compartir un mateix horitzó d'intelligibilitat.

L'hermenèutica diatòpica aspira a conèixer el *pretext*, a més del text i el context. L'hermenèutica diatòpica no és objectivable, ja que considera l'altre com a font de coneixement igualment original. En altres paraules, l'autoconeixement de l'home no té només a veure amb el que l'home pensa de si mateix, sinó amb allò que l'home és. Per entendre què és l'home, necessitem un mètode radicalment diferent del «científic», perquè el que l'home entén de si mateix és també part del seu ésser. En efecte, la comprensió de les diverses formes d'autoconeixement humà és un problema central de l'hermenèutica diatòpica. En el nostre cas utilitzarem l'hermenèutica diatòpica sense un estudi sistemàtic de la seva teoria.

He assenyalat ja la importància i també els límits de l'hermenèutica. No tan sols de pa, ni tan sols de paraules viu l'home. Mite i fe desafien l'hermenèutica, però sense hermenèutica mite i fe s'esvairien tan bon punt s'esvaeix la innocència de l'actitud extàtica. És cert que tan sols l'home,

i només ell, pot interpretar, i també és cert que l'interpretar és constitutiu de la mateixa naturalesa humana. No tan sols la interpretació que l'home fa de si mateix pertany al que l'home és, sinó també la interpretació que l'home fa del món és part, en cert sentit, del que el món és. Per això la nostra recerca és aquí constitutivament oberta, inacabada, no finida, infinita.

Paraula

Una llengua és més que un instrument: és un cos, una part d'un mateix, una part que d'alguna manera representa el conjunt, una *pars pro toto*. Una llengua és una manera de veure el món, i fins i tot de *ser* en el món. Aquest és precisament el segell distintiu de la paraula: ser la imatge, l'*eikōn*, l'expressió i la manifestació del tot, la primogènita de Déu, com afirmen les Sagrades Escripures hindús, cristianes² i d'altres. Però aquí el singular és fonamental. *Les* moltes paraules no substitueixen *la* Paraula entesa com a encarnació de l'Esperit. Hem de parlar una llengua, i en certa manera aquesta llengua hauria de ser el dialecte regional de la comunitat a la qual pertanyem. Només el dialecte és ple de vida, és brillant i és capaç d'expressar el que cap idioma artificial, tot i que sigui essencial, mai no podrà expressar. Els poetes en són conscients. No obstant això, les actuals formes dialectals no es poden permetre ser l'argot d'un grup petit o una simple repetició de clixés. El nostre dialecte ha d'integrar en si mateix l'experiència d'altres concepcions del món. D'altra banda, no podem vessar tota l'experiència humana en *una* llengua, no perquè el poeta no estigui prou capacitat, sinó perquè aquesta empresa és d'entrada impossible.

La primera part d'aquest tom s'organitza al voltant de la fe, de la seva naturalesa, i cerca de trencar la monopolització de la fe per part d'una certa interpretació restrictiva. Només el caràcter simbòlic de les paraules i el

² Cf. especialment Col 1,15.

seu ús en sentit mític pot superar la tendència de la nostra raó a reclamar el monopoli sobre el significat de les paraules.

La segona part cerca aplicar l'hermenèutica a alguns dels problemes presents en la trobada contemporània entre les religions i a la comparació entre les diverses visions del món. Aquí es fa un esforç per integrar les interpretacions, dictades per la situació actual, de l'anomenada teologia fonamental. Des d'aquesta perspectiva hermenèutica, s'examina un exemple que principalment proporciona la religió cristiana. El darrer capítol analitza un aspecte important de tota religió, que sovint sembla haver estat indegudament ignorat. La secularització i la religió tenen sens dubte un punt de trobada en subratllar la importància no tan sols de l'alliberament, sinó de la llibertat.

La tercera part recull el contingut del llibre *Lo spirito della parola* ('L'esperit de la paraula'), format per quatre textos sobre la relació entre home, Realitat i Paraula, cadascun des d'una perspectiva particular. Són textos publicats en diferents moments i ocasions, i en diversos contextos culturals, des de l'Índia a Catalunya. Analitzen la problemàtica de manera sintètica i —espero— estimulant, des del punt de vista filosòfic, religiós i científic, tot fent confluïr en una única experiència intel·lectual i espiritual les intuïcions del pensament d'Orient i d'Occident, especialment el pensament índic i la filosofia i el cristianisme occidentals. Segueixen tres articles més sobre filosofia del llenguatge.

Primera part

FE